

avtonomnimi političnimi organizacijami in matično državo včasih zadobila nekolikaj porozen značaj. Če bi bila avtorici na razpolago tudi gradiva »tostran« meje, bi bila slika o takratnih akterjih narodno manjšinske politike zagotovo celovitejša. Morda je prav ta enostranskost največja »nedorečenost« objavljenega teksta. V dobro pa ji gre šteti, da je njena »krivda« močno objektivne narave – o dostopnosti virov na žalost ne odločamo raziskovalci.

Če so opisani procesi določali v prvi vrsti odnose med matično državo in manjšino, pa je odnose na relaciji slovenska manjšina–italijanska država v prvih letih po podpisu londonskega Memoranduma določalo zavestno spodbujevano stališče o začasnosti leta 1954 zapisane razrešitve. Pojem »začasnosti« je bil v prvi vrsti namenjen pomiritivi italijanske javnosti zaradi edine teritorialne izgube (razen kolonij) v drugi svetovni vojni; toda prav neratifikacija Memoranduma (in seveda obče pomanjkanje politične volje) so nudili dovolj »trdno« osnovo za nespoštovanje določil Specialnega statuta.

Vse zapisane tematike (in še posebej problematika neuresničevanja določil Posebnega statuta) so nekakšne magistrale delovanja slovenskih političnih organizacij na Tržaškem. Vendar so se skupna izhodišča razprla tedaj (takoj), ki je bilo izvorno/primarno etničnemu priložena svetovno nazorska komponenta. Slovenske politične organizacije so se razklale v »ciljnosti«: levičarske organizacije so skozi etničnost skušale uresničevati še »razrednost« (takšne so bile tudi sugestije s strani predstavnikov matične države; glej o tem: Stenografski zapiski. – Zaliv, Trst, 1980, št. 3–4, medtem ko so avtonomna politična gibanja zagovarjala stališče, da mora »slovenska skupnost v Trstu razviti neodvisno lastno politično aktivnost, katere temeljni programski cilji bi zajemali razvoj skupnosti na kulturnem, družbenem in ekonomskem nivoju, kar bi celovita uresničitev Posebnega statuta tudi omogočala« (B. Ciani, str. 222–223).

Mnenje Slovenske krščansko-socialne zveze in Skupine neodvisnih Slovencev je bilo, da bi bila najučinkovitejša pot za realizacijo določil Posebnega statuta oblikovanje enotnega zastopniškega telesa, sestavljenega iz vseh političnih komponent znotraj slovenske manjšine. Toda razen sporadičnih oblik sodelovanja je bila za tedanje politično kulturo značilna predvsem tekma za ekskluzivnostjo in primatom v slovenski manjšinski politiki. Del obče slovenske narodne karaktereologije pač, bi dejal melanholik. Tudi prav. V primerih, ki so predmet obravnave B. Ciani, je to pomenilo »samoprispevek« k šibitvi manjšine v njenem izjemno občutljivem obdobju – v času postavljanja temeljnih kamnov (mostov?) sožitja do države večinskega naroda. Absurdno bi bilo trditi, da je bila znotrajmanjšinska razcepljenost ključna za neuveljavljanje določil Posebnega statuta ali za asimilacijske procese, ki jih italijanska država ni nikoli hotela zaježiti (o tem je mogoče brati na straneh 143–177). Delo pa je bilo italijanskim oblastem le nekolikaj olajšano.

Učinkovita metoda preverjanja odmevnosti opisanega »početja« narodno manjšinskih liderjev v okviru narodno-manjšinske populacije, bi lahko bila analiza volilnih rezultatov na tržaškem slovenskem poselitvenem teritoriju. Avtorica je tozadevno imela kar nekaj »srečec«, saj so se prav v letu 1956 vršile upravne volitve. Rezultati teh volitev kažejo, da politične delitve ne zadevajo zgolj »elit«, ampak se grobo reflektirajo skozi celotno volilno telo (str. 179–220). Za celovito analizo teh volitev (in ostalih seveda tudi) pa zgolj prikaz »avtonomnih« slovenskih političnih organizacij ne bo dovolj. Prav volilni izidi v mnogih občinah tržaške pokrajine kažejo, da bo pogled iz »levičarskega« zornega kota nujen, če naj bi bila slika popolnejša. Odličen prispevek Brune Ciani lahko služi kot vzgled in vzpodbuda (tudi) za tovrstno analizo.

Miran Komac

Jarčev zbornik. Razprave in portreti. Novo mesto : Dolenjska založba, 1991. 311 strani.

Janka Jarca, enega izmed najstarejših živečih slovenskih zgodovinarjev, slovenski zgodovinski srenji ni potrebno predstavljati. Kljub častitljivim letom je še vedno aktivno med nami. Poltretje desetletje je že skoraj v pokoju, ki ga je izrabil za pisanje in s tem vsaj delno nadoknadil tisto, v čemer ga je onemogočalo vodenje Dolenjskega muzeja v Novem mestu. Njegovi someščani ga izredno cenijo, generacija, kateri bi lahko bil stari oče, je dala pobudo, da mu ob 90-letnici izdajo zbornik. Vanj je sam izbral vrsto razprav in člankov. Ti na eni strani predstavljajo njegovo raziskovalno delo, na drugi pa nam opisujejo vrsto ljudi, ki so z njim sooblikovali kulturno podobo Novega mesta in širše Dolenjske. Izbor je dobro premišljen. To ob obsežni bibliografiji, ki šteje nekaj sto enot (deset je samo knjižnih izdaj), ni bilo najlažje.

Kot je razvidno iz naslova, je Jarčev zbornik dvodelen. Prvega sestavljajo razprave: Franc Anton Breckerfeld o Novem mestu 1790, Novo mesto med 1800 in 1850, Novo mesto med 1850 in 1900 ter Narodno prebujanje Novega mesta. Po vsebini sodijo v ta kompleks tudi članki o Žigi Bučarju, Leopoldu Picigasu in Andreju Šegi. Lahko jih označimo kot dopolnitev in nadaljevanje Vrhovčeve zgodovine Novega mesta. Značilnost Jarčevega raziskovalnega dela je predvsem zanimanje za kulturni in narodno-politični razvoj. V mnogemost spominja na svojega univerzitetnega učitelja Ivana Prijatelja. Gospodarska in socialna plat preteklosti nista v ospredju njegovih interesov. Velik poudarek daje vlogi in pomenu posameznih osebnosti. Opazna je tudi velika skrb za lepoto jezika.

V portretnem delu so poleg že zgoraj omenjenih treh mož opisani: Jože Cvelbar, Jože Marjetič, Alojz Turk, Amat Škerlj, Josip Kovač, Josip Wester, Marjan Mušič, Fran Zwitter, Božidar Jakac, Franc Pirkovič, Stanko Škaler in Tone Knez. Večina teh mož je splošno znana, izjemi sta verjetno Marjetič in Pirkovič. Prvi je napisal spomine na I. svetovno vojno (še vedno v rokopisu), vmes je tudi pretresljiv opis Cvelbarjeve smrti, drugi je bil povojni politik, ki je prof. Jarcu veliko pomagal pri izgradnji muzeja ter

varovanju novomeške kulturne dediščine. Za vse zgoraj naštete može lahko zapišemo, da so na tak ali drugačen način povezani z avtorjevim delom, da imajo velike zasluge za današnjo kulturno podobo Novega mesta in Dolenjske.

Razprave in članki Janka Jarca so nedvomno regionalno obarvani, pišejo pa o dogodkih in ljudeh, ki so še kako zaznamovali naš čas. Zaradi tega Jarčev zbornik presega nivo lokalnega zgodovinskega in je več kot le pietetno dejanje do zaslužnega someščana. Topel, nadvse prijeten uvod o avtorju je napisal njegov dolgoletni »soborec« in prijatelj Jože Dular, na koncu pa je Jarčeva bibliografija, ki so jo sestavili delavci Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu na čelu z Natašo Petrov, ki je avtorju pomagala tudi pri uredniškem delu.

Stane Granda

Igor Grdina, **Celjski knezi v Evropi**. Celje : Fit-Media, 1994. XXXV strani.

Igor Grdina je izdal knjižico nenavadnega formata s pomenljivim naslovom *Celjski knezi v Evropi*. Naj ta prikaz začnem z zaključno mislijo Grdinove knjižnice, ko citira najlepši stavek, ki je bil kdajkoli izrečen o Celjanih. Anton Novačan je namreč zapisal v mogočni drami Herman Celjski: »Kdor nosi zvezde v svojem grbu, ta naj se tudi dvigne k zvezdam«.

O celjskih grofih žal še nimamo kritičnega, na virih zasnovanega zgodovinskega pregleda. Vsi slovenski zgodovinarji, ki so doslej obravnavali razvoj celjskih grofov, so pisali predvsem na podlagi regestov originalnih listin. Te so bile do nedavna hranjene v dunajskem državnem arhivu, pred nekaj leti pa so bile izročene Arhivu R Slovenije. Doslej najboljši in najbolj izčrpen pregled zgodovine celjskih grofov je napisal Janko Orožen, čeprav je njihovo delovanje vključil v obširen prikaz zgodovinskega razvoja mesta Celja.¹ J. Orožna so zanimali predvsem dogodki, povezani z aktivnostjo Celjskih v slovenskem prostoru, odnosi s Habsburžani in s poseganjem v razmere na Ogrskem, podal pa je tudi zelo podroben opis njihove posesti. O širjenju celjske posesti na Hrvaško in o vključevanju Celjskih v politična dogajanja na Hrvaškem sta pisala Vjekoslav Klaić² in Nada Klaić.³ V avstrijskem prostoru je osvetlil njihovo vlogo Heinz Dopsch.⁴ Milko Kos se ni posebej ukvarjal s celjskimi grofi, je pa napisal več zanimivih pregledov v raznih publikacijah (Zgodovini Slovencev, enciklopedijah) in prispeval k razčiščenju njihovega pomena in vloge v slovenski zgodovini.⁵

Po drugi svetovni vojni se je o celjskih grofi pri nas malo pisalo. Vzroki ležijo v spremenjenih pogledih na našo zgodovinsko preteklost, v kateri ni bilo prostora za fevdalce, ki so živeli in delovali v slovenskem prostoru. Pomembnejša študija o celjskih grofi je izšla v I. letniku Celjskega zbornika leta 1951. V odmevni razpravi je Franjo Baš⁶ postavil Celjane v tedanji evropski prostor in jih povezal s takratnimi političnimi razmerami. Njihovo dejavnost je ocenjeval z vidika dobe, v kateri so živeli. Po načinu delovanja predstavljajo Celjani prehod iz srednjega v novi vek. Bili so, kot ugotavlja Baš, nosilci novih renesančnih pogledov na slovenskih tleh. Zgoščen pregled razvoja celjskih grofov z nekaterimi novimi poudarki je v Zgodovini slovenskega naroda podal Bogo Grafenauer.⁷ V zadnjem času, je nekaj novega gradiva o Celjanih prispeval Ignacij Voje,⁸ Primož Simoniti se je dotaknil vplivov humanizma na miselnost zadnjih celjskih grofov,⁹ Vlado Habjan pa je skušal prevrednotiti njihovo vlogo v slovenski zgodovini.¹⁰ K osvetlitvi nekaterih vprašanj celjskih grofov na slovenskih tleh je prispevala okrogla miza slovenskih zgodovinarjev v Celju leta 1982.¹¹

Grdinova knjižica je zanimiv nov poskus umestitve Celjanov v evropski prostor. Kronološko je razvoj Žovneških oz. Celjskih razdelil na pet obdobj. V prvem – do leta 1308 – gre za svobodne gospode Žovneške, ki so bili poslednji staroplemiški rod na svojem območju. Svoje središče imajo vsaj od Gebharda II. pretežno na gradu Žovnek. Eden Žovneških, najverjetneje Konrad I., ki je živel v prvi polovici 13. stoletja, je bil tudi viteški lirik (ohranile so se tri njegove verzifikacije). Toda, kot meni Grdina, ne kultura, temveč bogastvo dela Žovneške pomembno in mogočno.

¹ Janko Orožen, *Zgodovina Celja*, II. del, Celje 1927; isti, *Zgodovina Celja in okolice*, I. del, Celje 1971.

² Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, dio I. sv. drugi, Zagreb 1900; dio II. sv. drugi, Zagreb 1901; ponatis Zagreb 1972.

³ Nada Klaić, *Zadnji knezi celjski v deželah sv. krone*, Celje 1982; ponatis 1991.

⁴ H. Dopsch, *Die Grafen von Cilli – Ein Forschungsproblem?*, *Südostdeutsches Archiv* 17–18, 1974–1975, str. 9–49.

⁵ I. Voje, *Prikaz zgodovine celjskih grofov v Kosovih delih*, ZČ 48/1, 1994, str. 47–53.

⁶ Franjo Baš, *Celjski grofi in njihova doba*, *Celjski zbornik* 1951, Celje 1951, str. 7–22.

⁷ Bogo Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, zv. II., Ljubljana 1955, str. 394–404.

⁸ I. Voje, *Katarina Celjska-Kotromanička in njen pečat*, *Celjski zbornik* 1977–1981, Celje 1982, str. 287–292; isti, *Romanje Ulrika II. Celjskega v Kompostolu k sv. Jakobu*, ZČ 38/2, 1984, str. 225–230; isti, *Celjski grofi in Dubrovnik*, *Celjski zbornik* 1990, Celje 1990, str. 27–41.

⁹ Primož Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, Ljubljana 1979. 297 strani.

¹⁰ Vlado Habjan, *Knežja prestolnica Celje-sredi XV. stol.*, *Kronika XV/2* 1967, str. 95–102; isti, *Celjsko avstrijska vojna od leta 1438 do 1443 ali vojna za Ljubljano in Istro*, *Kronika XIX/3*, 1971, str. 137–148; isti, *Boj Celjskih za Podravje in Posočje v letih 1425–30*, *Kronika XXIII/1*, 1975, str. 1–12.

¹¹ Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru. Okrogla miza 1. oktobra 1982 na XXI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, v Celju ZČ 37/1, 1983, str. 93–113.